

Tanzanya'da Leibzig Misyoner Cemiyeti (LMS) Misyonerliği Karşılaşılan Zorluklar ve Kullanılan Yöntemler*

şeyma HAN | <https://orcid.org/0009-0000-4275-5004> | E-Posta: seymahanseyma@gmail.com

Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye

şahin KIZILABDULLAH | <https://orcid.org/0000-0002-6848-0755> | E-Posta: sahinkizilabdullah@gmail.com

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, Ankara, Türkiye

Öz

“Tanzanya'da Leibzig Misyoner Cemiyeti Misyonerliği, Karşılaşılan Zorluklar ve Kullanılan Yöntemler” isimli araştırma, “Tanzanya'da Misyonerlik Faaliyetler Lutheran Kilise Örneği” isimli yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Araştırma, Lutheran misyonerliğinin Tanzanya'da faaliyetlerine nasıl başladıkları, ilerleme yöntemleri ve karşılaşılan güçlükleri anlama noktasında önem arz etmektedir. Araştırmada ana konuya odaklanmadan önce, Tanzanya hakkında genel bir bilgilendirme yapılmış, ardından Leibzig Misyon Cemiyeti'nin (LMS) faaliyetlerine nasıl başladığı, kronolojik bir şekilde açmış olduğu istasyonlar, bu istasyonlarda karşılaşmış olduğu zorluklar ve kullanılan yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Tanzanya'da Lutheran misyoner cemiyetlerinin, Tanzanya Evanjelik Lutheran Kilisesi (Tanzania Evangelical Lutheran Church in Tanzania) ELCT ile tek bir kilise çatı altında toplanması ele alınmıştır. Son olarak, ELCT'nin kabul etmiş olduğu ilkeler ve Martin Luther'in öğretilerinin Afrika'daki yansımaları üzerinde durulmuştur. Araştırma, sadece misyonerleri ve misyonerlik faaliyetlerini değil, ayrıca muhatap olunan ve yüzyıllardır sömürgeleştirilen Afrika halkını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Araştırma, Lutheran misyonerliğinin Tanzanya'da başlamış olduğu 19. yüzyıl sonu ve yoğunlaştığı 20. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır.

Otto von Bismarck'ın (1815-1898) katkılarıyla gerçekteşen Berlin Konferansı sayesinde, batılı ülkelerin bayrakları ile haçları da sömürge topraklarına girmiştir. Tanzanya'da Lutheran Misyon, Johann Ludwig Krapf (1810-1881) ve Johannes Rebmann'ın (1820-1876) CMS

tarafından görevlendirilmeleri sonucu başlamıştır. LMS, CMS'den 1892 tarihinde görevi devralmıştır ve Machame, Mamba, Old Moshi, Pare, Meru'da faaliyet göstermiştir.

Misyon faaliyetleri süresince, savaşlar, kıtlık ve salgın, çok eşlilik, sünnet uygulaması, tanrı anlayışı gibi birçok zorlukla karşılaşmıştır. Zorluklar, onları ortadan kaldırmaya yardımcı olacak; eğitim, sağlık, bütüncül hizmet, ortak dil (lingua franca), Kutsal Kitap çevirileri, ev ziyaretleri, yerli yardımcıları ve yerlileştirme gibi yöntemleri de beraberinde getirmiştir. Tanzania'da LMS dışında; Katolik Kutsal Ruh Babaları (Holy Ghost Father/ Spiritanlar), Katolik Beyaz Babalar (Peres Blancs), Katolik Benediktinler, Anglikan Kilise Misyon Topluluğu (Church Missionary Society) CMS, Anglikan Üniversitelerin Orta Afrika Misyonu (The Universities' Mission to Central Africa) UMCA gibi misyon grupları mevcuttur. Tanzania'da bulunan Lutheran Misyon toplulukları, Evanjelik Lüteriyen Kilisesi (ELCT) adı altında 1963 yılında tek bir çatı altında toplanmıştır. ELCT bugün 5,2 milyon üyesi ile Tanzania nüfusu içinde hatırı sayılır bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, deskriptif yöntem kullanılmıştır. Ulaşılabilen tüm ilk kaynaklara inilerek Lutheran misyonerler ve Tanzania hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada Türkçe kaynaklara yer verilmekle birlikte yabancı kaynak kullanımına ve misyon topluluklarının bilinen kısaltmalarının kullanılmasına önem gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler

Dinler Tarihi, Tanzania, Hristiyanlık, Misyonerlik, Lutheranism, Leibzig Misyon Cemiyeti.

Atıf Bilgisi

Han, Şeyma. Kızılabdullah, Şahin. "Tanzanya'da Leibzig Misyon Cemiyeti (LMS) Misyonerliği Karşılaşılan Zorluklar ve Kullanılan Yöntemler". Dini Araştırmalar 66 (Haziran 2024), 129-163.

<https://doi.org/10.15745/da.1479824>

Geliş Tarihi	07.04.2024
Kabul Tarihi	17.05.2024
Yayın Tarihi	28.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme * Bu çalışma Doç. Dr. Şahin Kızılabdullah danışmanlığında Şeyma Han tarafından AÜSBE bünyesinde hazırlanan "Tanzanya'da Misyonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkıları	Şeyma HAN %50 - Şahin KIZILABDULLAH %50
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İntihal.net
Etik Bildirim	diniarastirmalar98@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Missionaries of the Leibzig Society (LMS) in Tanzania, Challenges and Methods Used

Şeyma HAN | <https://orcid.org/0009-0000-4275-5004> | Email: seymahanseyma@gmail.com

Independent Researcher, Ankara, Türkiye

Şahin KIZILABDULLAH | <https://orcid.org/0000-0002-6848-0755> | Email: sahinkizilabdullah@gmail.com

Ankara University, Faculty of Divinity, History of Religions, Ankara, Türkiye

Abstract

The article titled "Leibzig Missionary Society Missionary in Tanzania, Challenges Encountered and Methods Used" is based on the master's thesis titled "Missionary Activities in Tanzania: The Case of the Lutheran Church". The article is important in understanding how Lutheran missionaries started their activities in Tanzania, their methods of progress and the challenges they faced. Before focusing on the main topic of the article, general information about Tanzania is given, followed by information about how the Leibzig Mission Society (LMS) started its activities, while mentioning the stations it opened chronologically, the difficulties it encountered in these stations, and the methods it used. In addition, the gathering of Lutheran missionary societies in Tanzania under a single church roof with the Evangelical Lutheran Church in Tanzania (ELCT) is discussed. Finally, the principles adopted by the ELCT and the reflections of Martin Luther's teachings in Africa are emphasized. The article helps us to understand not only the missionaries and their missionary activities but also the African people, who have been colonized for centuries. The research is limited to the late 19th century, when Lutheran missionary work began in Tanzania, and the 20th century, when it intensified.

The flags and crosses of the western countries were also introduced into the colonial territories thanks to the Berlin Conference, which was initiated by Otto von Bismarck (1815-1898). The Lutheran Mission in Tanzania began with the appointment of Johann Ludwig Krapf (1810-1881) and Johannes Rebmann (1820-1876) by the CMS. The Leibzig Mission Society took over from the CMS in 1892 and operated in Machame, Mamba, Old Moshi, Pare, Meru.

During the mission activities, many challenges were encountered, such as wars, famine and epidemics, polygamy, circumcision, and the understanding of God. The challenges brought with them methods to help overcome them, such as education, health, holistic ministry, lingua franca, Bible translations, home visits, indigenous helpers and indigenization. In Tanzania, apart from the Leibzig Mission Society, there are mission groups such as the Catholic Holy Ghost Fathers (Spiritans), the Catholic White Fathers (Peres Blancs), the Catholic Benedictines, the Anglican Church Missionary Society (CMS), and the Anglican Universities' Mission to Central Africa (UMCA). The Lutheran mission communities in Tanzania were united under the name of the Evangelical Lutheran Church in Tanzania (ELCT) in 1963. Today, with 5.2 million members, the ELCT has a significant share in the Tanzanian population.

In this study, the descriptive method was used. Information about Lutheran missionaries and Tanzania is given by going down to all the first sources that can be accessed. Although Turkish sources are included in the study, importance has been given to the use of foreign sources and the use of known abbreviations of mission societies.

Keywords

History of Religions, Tanzania, Christianity, Missionary, Lutheranism, Leibzig Mission Society.

Citation

Han, Şeyma. Kızılabdullah, Şahin. "Missionaries of the Leibzig Society (LMS) in Tanzania, Challenges and Methods Used".
Religious Studies 66 (June 2024), 129-163.

<https://doi.org/10.15745/da.1479824>

Date of Submission	07.04.2024
Date of Acceptance	17.05.2024
Date of Publication	28.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External * This article is extracted from my master thesis dissertation entitled "Missionaries of the Leibzig Society (LMS) in Tanzania, Challenges and Methods Used", supervised by Associate Professor. Şahin Kızılabdullah.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contributions	Şeyma HAN %50 – Şahin KIZILABDULLAH %50
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	diniarastirmalar98@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Latince *missio* kelimesinden türetilmiş misyon (mission), “göndermek” anlamına gelmekte ve bir inancın, o inanca sahip olmayanlar arasında yayılması için kullanılmaktadır. Gerçekleştirilen faaliyet, misyonerlik olarak isimlendirilirken bu faaliyeti gerçekleştiren kişi de misyoner olarak ifade edilmektedir.¹ Misyonerlik faaliyetlerinin, Hıristiyanlık için İsa Mesih’in tekrar yeryüzüne ineceği zamana kadar devam edeceği kabul edilmektedir.² Kilise için faaliyetler her zaman devam etmiş fakat faaliyetleri gerçekleştirme yöntemleri değişiklik göstermektedir. Misyonerlik Faaliyetlerini; İlk dönem misyonerlik faaliyetleri (“M.S.” 30-313), Konstantin Dönemi’nden Coğrafi Keşiflere kadar ki faaliyetler (313-1500), Coğrafi Keşifleri başlangıcından Modern Misyon Hareketi’ne (1500-1792), Modern Misyon Hareketi’nin başlangıcından Edinburg Konferansı’na (1792-1910) ve Edinburg Konferansı’ndan günümüze (1900-...) kadar gerçekleştirilen faaliyetler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.³

Misyon faaliyetleri zamanla, Hıristiyan olmayanlara İncil’i duyurarak onları Hıristiyanlaştırmaktan, Kilise’nin de etki alanını genişletmeye ve Tanrı’nın da bizzat içinde bulunduğu bir kurtuluş planına dönüşmüştür.⁴ Geçmişten günümüze misyonerlik faaliyetleri, yalnızca uygulama yöntemleri itibariyle değil aynı zamanda kazanılan yeni terim ve kavramlarla da değişime uğramıştır. Evanjelizm⁵, diyalog⁶, inkültürasyon⁷ vb. terimler bu duruma örnek gösterilmektedir.⁸

¹ Ömer Faruk Harman, “Genel Olarak Misyonerlik”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri (İlmî Toplantı)*, (2004), 25-26.

² Jean Danielou, “Kilisede Misyoner Düşüncesi”, çev. Abdurrahman Küçük, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVII* (1997), 101.

³ Ali İsmail Güngör (ed.), *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*, (Ankara; Grafiker Yayınları, 2017), 342.

⁴ Danielou, “Kilisede Misyoner Düşüncesi”, 102-104.

⁵ Bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, *Kavram Atlası / Dinler Tarihi 2* (Gazi Kitabevi, 2020), 112.

⁶ Bkz. Ali İsmail Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog* (Ankara: Alperen Yayınları, 2002), 151.

⁷ Bkz. Ali İsmail Güngör, “Kilise’nin Misyon Anlayışında İnkültürasyon’un Yeri”, *AÜİF Dergisi XLIII/1* (Y.), 173-175.

⁸ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jacques Dupuis, “Interreligious Dialogue in the Church’s Evangelizing Mission-Twenty Years of Evolution of a Theological Concept”, *Vatican II Assessment and Perspectives Twenty-five Years After (1962-1987)*, ed. Rene Latourelle (New York: Paulist Press, 1989), 3/248.; Mariasusai Dhavamony, “Evangelization and Dialogue in Vatican II and in the 1974 Synod”, *Vatican II Assessment and Perspectives Twenty-*

Dünyanın dört bir yanında yüzyıllardır sürdürülen misyonerlik faaliyetlerinin bir du-
rağı da şüphesiz ki Afrika kıtası olmuştur. Araştırma, Lutheran Leibzig Misyon Cemiyeti'nin
Tanzanya'daki faaliyetleri özelindedir. Bu sebeple, misyonerlik çalışmalarının Afrika kıtasın-
daki faaliyetleri hakkında bilgilendirmeler, Tanzanya Lutheran misyonerliği üzerinden akta-
rılacaktır.

Tanzanya'da Lutheran misyonerlik faaliyetleri, ilk olarak Anglikan Prostestan toplu-
luğu Kilise Misyoner Cemiyeti (Church Missionary Church) CMS aracılığıyla Doğu Afrika'ya
gelen Dr. Johann Ludwig Krapf (1810-1881) ve Johannes Rebmann (1820-1876) ile bireysel ola-
rak başlamıştır.⁹ Krapf, Yeni Ahit'i Svahili diline çevirmesi ve aynı dilde sözlük ve gramer ça-
lışmaları yapmasıyla kendinden sonrakilere öncü olurken,¹⁰ Rebmann ise faaliyette bulunmuş
olduğu yerler hakkında tuttuğu coğrafi raporlar ile bu öncülüğe katkı sunmuştur.¹¹

“Tanzanya'da Leibzig Misyon Cemiyeti Misyonerliği, Karşılaşılan Zorluklar ve Kullanı-
lan Yöntemler” isimli bu araştırma, iki yazarlı şekilde ve her bir yazarın %50 katkısıyla hazır-
lanmıştır.

1. Tanzanya Hakkında

Bu başlık altında; ülke hakkında genel bilgilendirmeler, tarihi arka planı, ülkede var
olan dinler ve dini gruplara dair bilgilendirmelerde bulunulacaktır.

1.1. Tanzanya Hakkında Genel Bilgiler: Ekvatorun bir ila iki derece güneyinde yer
alan Tanzanya; Kenya, Uganda, Ruanda, Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Zambiya,
Malavi, Mozambik gibi ülkelere ve Hint Okyanusu'na komşudur. Resmi adı Tanzanya Cumhu-
riyeti olan ülkenin başkenti Dodoma'dır. Ülkenin en önemli şehirleri arasında; Darüselam,

five Years After (1962-1987), ed. Rene Latourelle (Paulist Press, 1989), 3/268.

⁹ Godson Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania* (Arusha: Makumira Publication, 2012), 80.

¹⁰ Benson Okello, *A History of East Africa* (Uganda: UCE Study Books, 2002), 103.

¹¹ Okello, *A History of East Africa*, 104.

Tanga, Arusha, Mwanza ve Zanzibar bulunmaktadır.¹² Bahsi geçen şehirlerin her biri farklı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Darüsselam (Barış Cenneti), bir ticaret ve finans merkezi olmasının yanında Araplar, Hintliler ve Avrupalılardan oluşan heterojen nüfusuyla dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Tanga şehri, sahip olduğu demir yolu ile ön plana çıkarken Arusha şehri, uluslararası havaalanı, milli parkları ve coğrafyasıyla (Serengeti Ulusal Parkı, Kilimanjaro Dağı, Ngorongoro Krateri ve Olduvai George), Mwanza ise Tanzania'nın komşu ülkeleri olan Kenya ve Uganda ticaretinde köprü olması nedeniyle ün kazanmıştır.¹³

Tanzania'nın topografyası ve rakım değişiklikleri, yılda iki kez alınan muson yağmurlarına rağmen ülkeyi kurak ve yağış miktarı açısından belirsiz yapmaktadır.¹⁴ En büyük etnik grubu Sukuma, nüfusun %13'lük bir kısmını oluştururken, Tanzania'da çeşitli konularda birbirlerinden ayrılan yaklaşık 120 farklı etnik grubun varlığı kabul edilmiştir.¹⁵ Bu etnik gruplar arasında ve ülkede, yaygın olarak Svahili dilinde iletişim kurulmaktadır. Svahili dilinin yanında İngilizce, özellikle eğitim ve uluslararası konularda önemli hale gelirken Arapçada iletişim için yaygın olarak kullanılmaktadır.¹⁶

1.2. Tanzania Tarihsel Arka Planı Hakkında: Tanzania hakkında yapılan araştırmalar, insanoğlunun ülkedeki varlığının milyonlarca yıl öncesine dayandığı ve bölge halkının Taş Devri avcı-toplayıcıları olduğu şeklindedir.¹⁷ Bölge, zamanla bu avcı-toplayıcı grupların ye-

¹²Halil Kurt, "Tanzania", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 39/581.

¹³ Amy Tikkanen, "Dodoma", *Britannica* (Erişim 26 Kasım 2023). Ayrıca bkz. Irving Kaplan, *Tanzania a Country Study* (Washington D.C.: The American University, 1978), 150-151.

¹⁴ Kaplan, *Tanzania a Country Study*.. x.

¹⁵ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 152.

¹⁶ "Tanzania", *WorldMark Encyclopedia of the Nations-Africa*, ed. Timothy L. Gall, (Farmington Hills: The Gale Group, 2004), 2/547.

¹⁷ "Tanzania", 2/547.

rinden edilmesine sahne olurken milattan önce 500'lerde Batı Afrika'dan gelen Bantu göç dalgalarına ev sahipliği yapmıştır.¹⁸ VII. yüzyıl ortalarında İslam'la tanışmaya başlayan Tanzanya'da, muson rüzgarları ile gelen tacir Araplar ve İranlılar şehir devletleri kurmuşlardır. Bölgede evlilikler yapan Müslümanlar, Svahili adında melez bir toplum oluşturmuştur.¹⁹

Avrupalıların Doğu Afrika kıyılarıyla doğrudan tanışması ise Vasco da Gama (1469-1524) adında Portekizli bir gemici sayesinde gerçekleşmiştir.²⁰ Ticaretin yoğun olduğu bölgenin kontrolünü elde etmek isteyen ve Müslümanlarla İber Yarımadası'nın geçmişı nedeniyle kavgalı olan Portekizliler, bölgeyi işgal etmek istemiştir.²¹ İki yüz yıl kadar süren işgalin ardından, 1698 yılında Uman'daki Ya'rubi Seyf bin Sultan, Portekizlileri Mozambik'in kuzeyinde kalan her yerden kovarak Müslümanları içinde buldukları durumdan kurtarmıştır.²² 1724 yılında, Portekizliler tarafından yeni bir işgal gerçekleştirilerek Kilve ve Patta ele geçirilmiştir. Uman Sultanlığı tarafından kurtarılan bu adalara ek olarak Seyyid Said bin Sultan (1804-1856) tarafından Zanzibar ve Pemba adaları fethedilmiştir.²³ Said, Zanzibar'ı başkent yapması ve bölgeye karanfil ticaretinde rakiplerine fark arttırarak dünya karanfil ticaretinin dörtte üçünü üretmelerini sağlamasıyla ün kazanmıştır.²⁴

Tanzanya, 1885 yılında Berlin Konferansı (1884-1885) ardından Alman Doğu Afrika Şirketi (German East Afrika Company) tarafından yönetilmeye başlanmıştır.²⁵ Şirket, bölgeyi yönetme konusunda yanlış politikalar izleyerek Bushiri İsyanı'na (1880-1890) neden olunca yönetimi 1890'da Alman hükümeti devralmıştır.²⁶ Alman hükümeti, bölgede yönetim konusunda

¹⁸ Ahmet Kavas, "Tanzanya", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 39/587.

¹⁹ "Tanzania", 2/547.

²⁰ Mark Cartwright, "Vasco da Gama", *World History Encyclopedia* (Erişim 16 Mayıs 2024).

²¹ Okello, *A History of East Africa*, 24.

²² Okan Uzunöz, "Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti", *Günümüz Afrika'sında Müslüman Azınlıklar*, ed. İrfan Aycan- Nurrullah Yazar (Ankara: OTTO, 2019), 418-419.

²³ Kavas, "Tanzanya", 39/583.

²⁴ "Tanzania", 2/547.

²⁵ Okello, *A History of East Africa*, 160.

²⁶ Okello, *A History of East Africa*, 164.

bir düzen kurmaya başladığında I. Dünya Savaşı (1914-1918) başlamış, bölge önce İngiliz mandası daha sonra ise Milletler Cemiyeti tarafından yönetilmiştir.²⁷

II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ardından, okur-yazar nüfusunun artmasıyla bağımsızlık çalışmaları başlamıştır. Okur-yazar bir grup tarafından Tanganyika Afrikalılar Birliği (Tanganyika African Association) TAA kurulmuş ve bu organ, daha sonra Julies K. Nyerere (1922-1999) tarafından 1954'te Tanganyika Afrika Ulusal Birliği'ne (TANU) dönüştürülmüştür.²⁸ Hızla üye kazanan TANU, kabileciliği reddederek amaçlarının bağımsızlık olduğunu vurgulaması sayesinde, 1960'da Tanzanya'da özyönetimin yolu açılmış, 1961'de bağımsızlık kazanılmıştır.²⁹ Bağımsızlıktan sonra Tanganyika, Nisan 1964'te Zanzibar ile Birleşmiş, aynı yılın Ekim ayında ise Tanzanya adını almıştır.³⁰

Tanzanya için Nyerere'nin başkanlık süreci, 1967 yılında yayımlanan Arusha Bildirgesi ve Ujamaa³¹ politikası nedeniyle önemlidir.³² Nyerere'den sonra, Tanzanya devlet başkanları sırasıyla; Ali Hasan Mwingi (1985), Benjamin Mkapa (1995), Jakaya Kikwete (2005)³³, John Magufuli (2015)³⁴ ve son olarak, Tanzanya'da hala görevinin başında olan ülkenin ilk kadın devlet başkanı, Samia Suluhu Hassan (2021) şeklindedir.³⁵

1.3. Tanzanya'da Var Olan Dinler ve Dini Gruplar: Tanzanya hakkında yapılan çalışmalar, bölgedeki insan varlığını yaklaşık 3,7 milyon yıl öncesine kadar dayandırmaktadır.³⁶ İnsanlığın var oluşuyla dinin var oluşu paralellik gösterdiği için milyonlarca yıldır Tanzanya

²⁷ Kavas, "Tanzanya", 39/583.

²⁸ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 4.

²⁹ Kaplan, *Tanzania a Country Study*, 5.

³⁰ "Tanzania", 2/548.

³¹ Ujamaa hakkında detaylı bilgi için bkz. Kevin Shillington, *Afrika Tarihi*, çev. Emre Tansu Keten (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020), 640-641.

³² Kevin Shillington, *Afrika Tarihi*, 639-640.

³³ Uzunöz, "Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti", 422.

³⁴ Kenneth Ingham - Frank M. Chiteji, "John Magufuli", *Britannica* (Erişim 30 Kasım 2023).

³⁵ Amy McKenna, "Samia Suluhu Hassan", *Britannica* (Erişim 30 Kasım 2023).

³⁶ "Tanzania", 2/547.

topraklarında dinin var olduğu söylenebilmektedir. Geleneksel Afrika dinini tanımlamak için çeşitli kavramlar (Animizm³⁷, İkel Kabile Dinleri, Fetişizm³⁸ vs.) kullanılmış ancak yeterli gelmemiştir.³⁹ Bu noktada Afrika'da dini anlamak ve tanımlamak için Tanrı'ya, ilahi varlıklara, atalara, ruhlara iman, tıp ve sihir olmak üzere beş temel ögenin varlığından söz edilmektedir.⁴⁰ Öte yandan, söz konusu Afrika olunca Tanrı'yı ifade edebilmek için kullanılan tek bir kavram yoktur. Tanrıyı ifade edebilmek için büyük Afrika kıtasının farklı yerlerinde farklı ifadelere rastlanmaktadır. Kenya'da *Murungu* olarak karşımıza çıkan, Tanrı, Güney Afrika'ya inildiğinde *Molimo*, Doğu Afrika'da ise *Leza* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴¹

Tanzanya'da, İslam dininin varlığı VII. yüzyıl ortalarında başlamaktadır. İslam dini, Tanzanya'ya Müslüman Araplar ve Şiraz kökenli İranlı Şiilerin Hint Okyanusu üzerinden bölgeye ulaşmalarıyla kurulan şehir devletleri sayesinde varlık göstermeye başlamıştır.⁴² Müslümanların Tanzanya'ya gelerek burada şehir devletleri kurmaları öncelikle ticaret nedeniyle

³⁷ Bir ruh öğretisi ya da teorisi olan animism, felsefi ve etnolojik olarak iki yönlü bir anlama sahiptir: Felsefi olarak, ruhun insanda ve diğer canlılarda yaşamın ilkesi olduğu anlamına gelirken, etnolojik olarak, dinin kökenini ve gelişimini açıklamak için önerilen bir teoridir. Bkz. J. T. Driscoll, "Animism", *The Catholic Encyclopedia* (Robert Appleton Company, 1907).

³⁸ Portekizli gemiciler tarafından, 16. yüzyılın başlarında Afrika'nın Batı kıyasının keşfedilmesi ve yerli halkın dini törenlerinde küçük nesnelere kullandıklarını görmeleriyle kullanılmaya başlanan Fetiş kelimesi, Latince *factitius*'tan (yapmak, yapay) Portekizceye *feitico* olarak geçmiştir. Kelime daha sonra farklı dillerde fetiche veya fetiş olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. J. T. Driscoll, "Fetishism", *The Catholic Encyclopedia* (New York, 1909).

³⁹ Hammet Arslan, "Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru", *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 10-11.

⁴⁰ Arslan, "Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru", 13.

⁴¹ Arslan, "Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru", 23.

⁴² Kavas, "Tanzanya", 39/587.

gerçekleşmiştir.⁴³ Kurulan şehir devletleri ile halk, tek bir liderin etrafında toplanmaya başlamış ve İslam Hukuku sayesinde yaşanan sorunlara çözüm geliştirilmiştir.⁴⁴ İslam, bölge halkını mimariden tutun, eğitime, giyim tarzından yönetime birçok konuda etkilemiştir.⁴⁵ Tanzanya’da İslam’ın yayılmasında kervan yolları⁴⁶, İslam dinini iyi bilenlerin tüccarlara seyahatlerinde eşlik etmeleri⁴⁷, tasavvufun etkisi⁴⁸ ve tasavvufun yerli kültürle olan kaynaşması gibi faktörler etkili olmuştur.⁴⁹ Bölgede etkili en önemli Sufi grupların başında, Kadiriyye grubunun Şeyh Üveys Bin Muhammed tarafından kurulmuş olan Üveysiyye kolu gelmektedir. Diğer Sufi gruplar ise sırasıyla; Şazeliyye, Aşkeriyye, Ahmediyye, İdrisiyye’dir.⁵⁰ Çoğunluğu, Sünni Müslümanlar oluştururken genellikle Şafii fıkhı takip edilmektedir. Hint Pakistan kökenli Sünniler arasında ise Hanefilik, Yemenli gruplar arasında Malikilik ve Hanbelilik, Güney Asyalı gruplar arasında İmamilik ve İsmaililik yaygın şekilde görülmektedir.⁵¹

Hıristiyan nüfusu, Tanzanya ülke nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluştururken bu oranın %90’ını Katolik, Lutheran, Anglikan gibi gruplar meydana getirmektedir.⁵² Tanzanya’ya Hıristiyanlık, misyoner gruplar aracılığıyla girmiştir.

⁴³ Erik Gilbert- Jonathan T. Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 191.

⁴⁴ Okello, *A History of East Africa*, 21.

⁴⁵ Okello, *A History of East Africa*, 22. Bkz. İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: YKY Yayınları, 2000), 366.

⁴⁶ Y. Abdülaziz Lodhi - David Westerlund, “Tanzanya”, *Yeni Türkiye* 97 (2017), 585.

⁴⁷ Kavas, “Tanzanya”, 39/585.

⁴⁸ Lodhi - Westerlund, “Tanzanya”, 425.

⁴⁹ August H. Nimtz, *Islam and Politics in East Africa* (United State of America: University of Minnesota Press, 1980), 56.

⁵⁰ Nimtz, *Islam and Politics in East Africa*, 57-58.

⁵¹ Lodhi - Westerlund, “Tanzanya”, 424.

⁵² David Westerlund, “Christianity and Socialism in Tanzania, 1967-1977”, *Journal of Religion in Africa* 11/1 (1980), 33.

Tanzanya’da Hıristiyan misyoner gruplar arasında öne çıkan ilk grup, Kutsal Ruh Babaları (Holy Ghost Father) olarak da bilinen Sıpiritanlar’dır. Sıpiritanlar, Claude-François Poulart des Places (1679-1709) tarafından 1703 yılında, Roma Katolik erkek topluluğu olarak Paris’te kurulmuştur. 1848 yılında Fransis Liberman (1802-1852) tarafından kurulan Mer-yem’in Kutsal Kalbi Cemaati (Holy Heart of Mary) ile birleşmiş ve misyonerlik görevlerinde aktif rol almıştır.⁵³ Sıpiritanlar, Tanzanya’daki misyonerlik çalışmalarına, 1863 yılında Zanzibar’da başlamış⁵⁴ ve oradan 1890 yılında Kilimanjaro’ya, 1907 yılında Morogoro’ya ve 1910 yılında Dodoma’ya geçmiştir.⁵⁵

Afrika halklarını Hıristiyanlaştırma amacı güden Katolik Kardinal Charles Lavigerie (1825-1892) tarafından kurulan Beyaz Babalar (Peres Blancs) diğer adıyla Afrika Misyoner Cemiyeti, 1868 yılında kurulmuştur.⁵⁶ Cemiyet, Tanzanya’ya 1878 yılında gelmiştir.⁵⁷ Tanzanya’da Victoria ve Tanganyika Gölü çevresinde önemli misyon faaliyetleri yürüten cemiyet, halkları yerli kültürden ayrılmadan Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde öne çıkmaktadır.⁵⁸ Zaman içinde oldukça yayılım gösteren Beyaz Babalar, Afrika’da yaklaşık 17 bölgede faaliyet göstererek çalışmalarına hala devam etmektedir.⁵⁹

Aziz Benedict’i takip eden keşiş, rahip ve rahibelerden oluşan Aziz Benedict Tarikatı, Tanzanya’da Misyonerlik Faaliyetleri gerçekleştirmiş önemli bir Katolik misyon topluluğudur.⁶⁰ Topluluk, Tanzanya’da faaliyetlerine 1887 yılında Darüsselam’da başlamıştır. Peramiho

⁵³ M. V. Bender, “Holy Ghost in the Highlands The Spiritans on Kilimanjaro 1892-1953”, *Sıpiritan Horizons* 3 (2008), 72.

⁵⁴ Bengt Sundkler - Christopher Steed, *A History of the Church in Africa* (Cambridge University Press, 2004), 525.

⁵⁵ Peter George Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, *Africa Tomorrow* 19/1-2 (2017), 227.

⁵⁶ Ahmet Kavas, “Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)”, *Minel ve Nihal* 1 (2004), 15.

⁵⁷ Kafumu, “The History of Evangelization in Tanzania”, 229.

⁵⁸ Kavas, “Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)”, 25.

⁵⁹ Halil Barmaksız vd., “Katolik Afrika Misyonerleri Cemiyeti Beyaz Babalar Tarikatı’nın Misyonerlik Faaliyetleri”, *Misyonerlik-Azınlık ve Yabancı Okullar -1 (Kuruluşları-Amaçları-Faaliyetleri)*, (2023), 253-282.; Kavas, “Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)”, 31.

⁶⁰ A. G. Biggs - R. K. Seasoltz, “Benedictines”, *encyclopedia* (Erişim 04 Aralık 2023), 233.

ve Ndanda manastırları, topluluğun önemli merkezleri haline gelmiştir. Topluluğun misyonerlik faaliyetlerinde odak noktaları, sosyal adalet ve eğitim olmuştur.⁶¹ Tanzanya'da faaliyetlerini yürütürken çeşitli zorluklarla karşılaşan topluluk çalışmalarına devam etmekten vazgeçmemiştir.

Katolik misyon topluluklarından sonra öne çıkan misyon grupları Lutheran ve Anglikan gruplara ait olan misyon teşkilatlarıdır. Anglikan misyon grupları arasında öne çıkan ilk topluluk, şüphesiz Kilise Misyon Topluluğu (Church Missionary Society-CMS)'dur. 1812 yılında, ismi Afrika ve Doğu için Kilise Misyon Topluluğu (Church Missionary Society for Africa and the East) olarak değiştirilen topluluğun faaliyetleri; köle ticaretinin kaldırılması, sosyal reform ve tüm dünyanın Hıristiyanlıkla tanışmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. CMS'nin faaliyetleri, Tanzanya'da 1848 yılında başlamıştır. Tanzanya'da gerçekleştirmiş oldukları misyonerlik faaliyetleri, bölgeyi tanıma noktasında önem arz etmiştir. Topluluğun faaliyetleri günümüzde Afrika, Asya, Avustralya, Orta Doğu ve Kuzey Amerika'da devam etmektedir.⁶²

Anglikan misyon toplulukları arasında öne çıkan bir diğer topluluk ise, 1857 yılında kurulmuş olan Üniversitelerin Orta Afrika Misyonu (The Universities' Mission to Central Africa-UMCA) (1857-1965)'dur⁶³ Tanzanya'da misyonerlik faaliyetlerine Zanzibar'da başlayan UMCA, Anglikan din adamlarının yetiştirilmesi için 1869 yılında Doğu Afrika'nın ilk ilahiyat kolejini kurmuştur. Topluluğun faaliyetlerinde köleliğin kaldırılması öne çıkmıştır.⁶⁴

Yahudiliğin Tanzanya'da varlığı 1880'lere kadar uzanıp Yemenli, Ummanlı ve Etiyopyalı Yahudiler' in bölgeye gelmeleriyle başlamıştır. Bölgeye daha sonra Nazi zulmünden kaçan

⁶¹ Kafumu, "The History of Evangelization in Tanzania", 233-234.

⁶² Church Missionary Society (Erişim 05 Aralık 2023). Misyonerlik faaliyetlerinde, kölelik karşıtı duruş her zaman önemli olmuş ve toplumda bir karşılık bulmuştur. Bkz. Mehmet Mustafa Erkal, "Absalom Jones (Afro-Amerikan İlk Piskopos ve Kölelik Karşıtı Aktivist)", *Amerikan Tarihine Yön Veren Afro-Amerikalılar*, ed. Şahin Kızılabdullah (Ankara: Berikan Yayınevi, 2022), 3.

⁶³ Mark Shaw- M. Gitau Wanjiru, *The Kingdom of God in Africa: A History of African Christianity* (Langham Global Library, 2020), 326.

⁶⁴ Shaw - Wanjiru, *The Kingdom of God in Africa: A History of African Christianity*, 327.

Polonyalı ve Alman Yahudilerin giriş yaptıkları bilinmektedir. Kaynaklarda, cemaatlerini ülkenin Arusha şehrinde kuran Yahudilerin, yerel halktan tepki görmelerinden dolayı 1960'larda dağılmaya başladıkları, kalanlarının ise kimliklerini gizlemek zorunda kalarak Masai halkına karıştıkları aktarılmaktadır.⁶⁵

Tanzanya'da Bahai inancın varlık göstermesi, 1951 yılında Celal Cevvani (1917-1982), yakın akrabaları, Mısırlı Bahai Hasan Sabri ve Amerikalı Isobel Sabri ile başlamıştır. ⁶⁶ Bahai inancının yanında ülkede sayısı az olmakla birlikte Hint dinlerine inanan bir nüfus da bulunmaktadır. Günümüzde herhangi bir dini kabul etmeyen kitleler ülke nüfusları içinde bir hayli yer edinmektedir. Tanzanya'da da hiçbir dine inanmamayı seçen ve diğer dinlere inanan toplam %1,6 kadar nüfusun olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

2. Tanzanya'da Leibzig Misyon Cemiyeti Misyonerliği

Berlin Konferansı (1884-1885)⁶⁸ ile Tanzanya'ya girmiş olan Almanya, sömürge topraklarını Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine hız kazandırmıştır.⁶⁹ Böylelikle Lutheran misyonerler, Alman sömürge topraklarında çeşitli misyon grupları (Berlin I⁷⁰, Berlin III, Bethel ve LMS) aracılığıyla faaliyet göstermeye başlamıştır.⁷¹ Araştırmanın konusu nedeniyle LMS faaliyetleri üzerinde durulacak ve faaliyetlerin başlangıcı, karşılaşılan zorluklar ve yöntemler üzerinden konu ele alınacaktır.

⁶⁵ *History of the Jews in Tanzania* (Erişim 10 Aralık 2023).

⁶⁶ Mark Horton vd., "East Africa", *Encyclopaedia Iranica Online* (New York: BRILL, y.).

⁶⁷ *Pew-Templeton Global Religious Futures Project* (Erişim 12 Aralık 2023).

⁶⁸ Konferans hakkında bilgi edinmek için bkz. Gürsoy Şahin, "Afrika'nın Sömürgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları", *Journal of History Studies* 10 (2018), 247-268. Ayrıca bkz. Okello, *A History of East Africa*.

⁶⁹ Şahin, "Afrika'nın Sömürgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları", 250-252.

⁷⁰ Berlin'de kurulan misyoner grupları rakamlarla birbirlerinden ayrılmıştır. Bkz. John A. Chesworth, "Christian Tracts in East Africa during the Twentieth Century", *Mixed Messages: Using the Bible and Qur'an in Swahili Tracts* (BRILL, 2022), 45.

⁷¹ Elieshi Mungure, "Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran Communion in Africa", *Wiley Online Library* 59 (2020), 125.

2.1. Leibzig Misyon Cemiyeti Faaliyetlerinin Başlangıcı: Alman misyonerleri arasında LMS (Leibzig Missionary Society) oldukça önemli bir yere sahiptir. LMS, bugünkü Tanzanya'daki faaliyetlerine 1892'de CMS'den (Church Missionary Society) görevi devralmakla başlamıştır.⁷² Akabinde, LMS, aşağıda da ele alacağımız Machame, Mamba, Old Moshi, Shira, Güney Meru ve Kuzey Pare istasyonlarla⁷³ çalışmalar gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Cemiyetin, faaliyetlerini yürütmüş oldukları istasyonlardaki yöntemleri; bir toprak parçasına sahip olmak (satın alma vs. şeklinde), barınak, okul ve karakol inşa etmektir. Bu yöntemlerden, misyonerlik faaliyetlerinde oldukça sistemli ilerlemiş olan cemiyet için; barınma, eğitim ve güvenlik konularının öne çıktığı görülmektedir.

Leibzig Misyon Cemiyeti tarafından 1893 yılının Eylül ayında Machame'de ilk istasyon kurulmuştur. Ertesi yıl bir okulla faaliyetlerine başlayan cemiyet, 7 erkek öğrenci ile eğitime başlamış ve yaklaşık üç yıl sonra öğrenci sayısını 15'e çıkarmıştır.⁷⁵ Cemiyet, çalışmalarının karşılığını yaklaşık beş yıl sonra almaya başlamış ve ilk vaftizi 1898 yılında Machame'de gerçekleştirmiştir.⁷⁶

Mamba istasyonunda, Theodor Paessler ve Gerhard Althaus adında misyonerler ön plana çıkmaktadır. Çalışmalarına eğitim için okul inşası ile başlayan misyonerler, bölgedeki Chagga şeflerinden de destek almıştır. 1898 yılında ilk kez bir kız öğrencinin vaftizi gerçekleştirilmiştir.⁷⁷

⁷² John William East, *The German Administration in East Africa* (London: Being a Thesis Submitted for the Fellowship of the Library Association, 1987), 10.

⁷³ İstasyon kelimesi, *station* kelimesinin karşılığı olarak çeviri kaynaklı kullanılmıştır. Kelime *görev yeri* anlamını karşılamaktadır. Bkz. Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 55.

⁷⁴ Kafumu, "The History of Evangelization in Tanzania", 239.

⁷⁵ Paul Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, (Arusha: Makumira Publication, 1998), 49-50.

⁷⁶ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 57.

⁷⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 71-72; Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 56.

Moshi'de misyonerlik faaliyetleri 1896 yılında başlamıştır. Robert Fassman ve Bruno Gutmann (1876-1966) istasyondaki önemli isimlerdir.⁷⁸ Moshi'de, LMS faaliyetlerine başlayalı sadece dört yıl olmasına rağmen 1897 yılında Msonda adında bir yerlinin Fasmann'a vaftiz talebinde bulunması ve Msondo'nun talebine ek olarak 1898 yılında üç kişinin daha vaftizinin gerçekleştirilmesi öne çıkan bir detaylardandır.⁷⁹ Bruno Gutmann, yalnızca Moshi için değil LMS için de önemli bir misyoner olduğu ifade edilmektedir. Alman Doğu Afrika'sına 1902 yılında gönderilmiş olan Gutmann, burada Gerhard Althaus ile etnografik çalışmalarda bulunmuştur. Çalışmalarında yerel unsurlara önem veren Gutmann, bundan dolayı zaman zaman Alman yönetimiyle karşı karşıya gelmiştir.⁸⁰ Gutmann, Hıristiyanlığı yerli kültürle uyarlamaya özen göstermiş, bir etnolog ve antropolog olarak halkın düşünce kalıplarına inmeye çalışmıştır. Bundan dolayı, çalışmalarını yürütmüş olduğu Chagga halkı arasında Wachagga'nın Büyükbabası (*Wasahuye o Wachagga*) olarak anılmıştır.⁸¹ Yerli halkın kendisine yaptığı isimlendirmeden de anlaşılacağı gibi Gutmann, faaliyetlerinde herkesin her şeyi olmaya çalışan Pavlus'u örnek almıştır.⁸² Çünkü, misyon faaliyetlerinin insanları bireyselleştirerek değil, onları topluma daha yararlı üyeler haline getirerek kazandıracağına inanmıştır.⁸³ Gutmann, sağlık sebepleri nedeniyle çalışmaları boyunca her zaman Afrika'da kalamamış, 1966 yılında vefat etmiştir.⁸⁴

⁷⁸ Robert B. Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania* (United Kingdom: Lexington Books, 2013), 48-49.

⁷⁹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 69.

⁸⁰ Anna Maria Busse Berger, "The Leipzig Mission and Bruno Gutmann", *Prace Kulturoznawcze* 23/2-3 (2019), 150.

⁸¹ Aloo Osotsi Mjola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa* (Hippo Books, 2020), 287.

⁸² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 65.

⁸³ Klaus Fieldler, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania 1900-1940* (New York: E. J. BRILL, 1996), 10.

⁸⁴ Berger, "The Leipzig Mission and Bruno Gutmann", 150.

Moshi istasyonundan sonra misyon faaliyetleri 1898 yılında Batı Chagga bölgesinde bulunan Shira'ya geçmiştir.⁸⁵ İstasyonun kurulduğu zamanlarda her ne kadar Otto Raum öne çıkan misyoner olsa da yaşadığı sağlık sorunları ve gerekli desteği Alman sömürge subaylarından görememesi nedeniyle, çalışmalarını yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. İstasyon daha sonra Emil Jessen ve Fickert adında iki misyoner tarafından canlandırılmaya çalışılmış, onlara 1902 yılında Herman Fokken adında bir misyoner de dahil olmuştur. Shira istasyonunu öne çıkaran nedenler; ilk Hıristiyan evliliklerin gerçekleşmesi ve bir kabile reisinin 1910 yılında vaftiz olarak adını “Jacobo” olarak değiştirmesidir.⁸⁶

Leibzig misyonerleri, yukarıda belirttiğimiz istasyonlar ile çalışmalarını öncelikli olarak Kilimanjaro Dağı eteklerindeki Chagga halklarına yönelik gerçekleştirmiştir. Artık görev yerlerini daha uzaklara taşıma gayesiyle dikkatlerini Pare'ye yönelten misyonerler, Roma Katolikleri'nin çalışmalarını Arusha bölgesine yoğunlaştırdıklarını öğrendiklerinde, dikkatlerini Pare'den Meru'ya çevirmişlerdir. Bölgeyi tanımak amacıyla, içlerinde Ewald Ovir, Karl Sagebrock gibi isimlerin olduğu bir grup, Yüzbaşı Johannes'in de eşlik etmesiyle keşif gezisine çıkmıştır. Keşif grubu, arazinin etüdünü gerçekleştirip satın alarak Akeri'de kamp kurmuştur. Fakat, yerli halkın gece yaptığı saldırı sonucu misyonerler ve aralarındaki birkaç kişi öldürülmüştür.⁸⁷ Alman yetkililer tarafından misyonerlerin başlarına gelenlerden sorumlu olan Moshi'li Meli ve ona yardım eden birkaç kişi 1 Mart 1900 tarihinde cezalandırılarak asılmıştır.⁸⁸ Olayın, yapılan misyon faaliyetleri açısından trajik bir sonucu ise, Mamba'da 18 Kasım

⁸⁵ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55.

⁸⁶ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 70.; Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 55-67.

⁸⁷ Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 59.

⁸⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 51.

1896 yılında düzenlenen Misyoner Konferansı'nda faaliyetlerin, yeni istasyonlar kurarak yayılım sağlama değil, kurulmuş olan istasyonların gelişiminin arttırılması ve sürdürülmesi kararının alınmasıdır.⁸⁹

Yaşanılan trajik olayın ardından misyonerler dikkatlerini Pare'ye tekrar yöneltmiştir. Pare halkı, Masai ve Chagga halkları tarafından sürekli yağmalanma tehdidi nedeniyle evlerini yamaçlara inşa etmeleri ve animist inançlarının yanında bir Tanrı inancına da sahip olmaları ile dikkat çekmektedir. Bölgeden sorumlu misyoner Hans Funchs, halkın konuştuğu diller arasından (Wasu ve Chasu) Chasu dilinin daha baskın olması nedeniyle faaliyetlerini bu dilde yürütmüştür. Öyle ki 1901 yılında Chasu dilinde ilk vaazını verdiği aktarılmaktadır. Funch, burada eğitim faaliyetleri yürütmüş ve kendisine eşlik eden Paul Rother ile iki karakol inşa etmiştir.⁹⁰ Daha sonra, Pare bölgesinin güneyinde faaliyetler gerçekleştirmek için Gonja'da istasyon kurmuştur. Rother, Gonja'da faaliyetlerine akşam dersleriyle yoğunluk kazandırırken, 1907 yılında, ilk vaftizlerini gerçekleştirmiştir.⁹¹

Meru Bölgesi için çalışmalar, 1902 yılında Nkoaranga-Arusha'da başlamıştır.⁹² Küçük bir şapel açılarak başlayan misyon faaliyetleri, yatılı bir okulla devam etmiştir. Yapılan çalışmaların karşılığı 1904 yılında alınmaya başlanmış ve ilk vaftizler gerçekleştirilmiştir.⁹³ LMS Direktörü Dr. Karl Von Schwartz'ın gerçekleştirmiş olduğu bölge ziyaretinden sonra, faaliyet alanlarının genişletilmesine kadar verilmiş ve Arusha Bölgesi için 1904 yılında resmi olarak çalışmalara başlanmıştır. Sorumlu misyoner Herman Fokken'in bölge şeflerinden Şef Sabaya

⁸⁹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 75.

⁹⁰ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 53.

⁹¹ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 73.

⁹² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 75

⁹³ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 24. Ayrıca bkz. Munson, *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*, 20.

ile kurduğu ilişkilerin faaliyetlere anlam ve başarı kazandırması, yine Fokken'in bölge halkının dili olan Maa dilinde verdiği vaazların hoş karşılık bulması sonucu yeni istasyonlar kurulmasına neden olması bölge için öne çıkan detaylar olarak ifade edilmektedir. Ek olarak, Arusha bölgesinde yapılan misyon çalışmalarının önemli bir sonucu da yerli papaz ve yardımcılarının yetiştirilmiş olmasıdır. Örneğin, bölgede Fokken'e yardım eden yerlilerden Lazaros, daha sonra ilk Masai papazı olmuştur. Misyonerler çalışmalarına devam ederken, I. Dünya Savaşı (1914-1918) başlamış ve ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. Misyon çalışmalarını yerli Hıristiyanlara bırakmak zorunda kalan misyonerler, 1925 yılında Tanzanya'ya dönseler de II. Dünya Savaşı (1939-1945) nedeniyle, tekrar ülkelerine dönmüşlerdir. Alman misyonerlerden kalan boşluğu ABD ve İskandinav ülkelerinden gelen Lutheran misyonerler doldurmuştur. 1938 yılında, ABD ve İskandinav ülkelerinden gelen misyonerlerle Misyon Kilise Federasyonu (Mission Church Federation) kurulmuştur. Tanganyika'da 7 Kilise ile kurulan bu organ, 1938 yılında Tanganyika Lutheran Kilise Federasyonu (Federation of Lutheran Churches in Tanganyika) olarak isimlendirilmiştir.⁹⁴ Bu yapı, 1963 yılına gelindiğinde, tek bir kilisenin çatısı altında Tanzanya Evanjelik Lutheran Kilisesi (Evangelical Lutheran Church in Tanzania) olarak birleşmiştir.⁹⁵ Çalışmalarını, günümüze kadar oldukça sistemli ve kararlı yürütmüş olan ELCT, 2010 yılında alınan verilere göre, yaklaşık olarak 5.2 milyon kadar üyeye sahiptir.⁹⁶

2.2. Misyonerlik Faaliyetlerinde Karşılaşılan Zorluklar: LMS, misyon faaliyetleri yürüttükleri süre boyunca; savaşlar, kıtlık, salgın, çok eşlilik, Tanrı anlayışı, sünnet gibi çevresel, kültürel vs. birçok sorunla karşılaşmıştır.

⁹⁴ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 76-79.

⁹⁵ *Evangelical Lutheran Church in Tanzania* (Erişim 01 Kasım 2023).

⁹⁶ Mungure, "Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran Communion in Africa", 125.

Çalışmalarını yürüttükleri süre boyunca LMS misyonerleri; Hehe/Alman Savaşı (1891)⁹⁷, Maji Maji Savaşı (1905-6)⁹⁸, I. Dünya Savaşı (1914-18) ve II. Dünya Savaşından (1939-45) yoğun bir şekilde etkilenmiştir.⁹⁹ Savaşlardan sonra, Avrupalı güçlere direnen ve hayatını kaybedenler, halkın gözünde birer kahraman olmuştur.¹⁰⁰ Misyonerler, yerli Hıristiyanlardan isyanlara katılanlar olması nedeniyle büyük bir sadakat sorunu ile karşılaşmıştır.¹⁰¹ Faaliyetlerin bel kemiği olan misyon istasyonlarının savaşlarda birer ikmal deposu olarak kullanılmak zorunda kalınması ve düşman güçlerin misyonerlere getirmiş oldukları kısıtlamalar, misyon okullarının fiziksel ve nicelik olarak görmüş oldukları zararlarıdır.¹⁰² Ek olarak, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, Alman misyonerlerden boşalan yeri, yerli Hıristiyanların doldurmaya çalışması ve bu süreç boyunca sorunlarını kendileri çözmeleri nedeniyle savaş sonrasında kiliselerde bir yerlilik arzusu gelişmiştir.¹⁰³ Bu arzu, daha sonra misyonerler tarafından, Afrikalı liderler üzerindeki otoritelerinin artık eskisi kadar kuvvetli olamayacağı şeklinde okunmuştur.¹⁰⁴ Dolayısıyla, misyonerler tarafından Afrika kültürüne daha iyi adapte olmanın önemi kavranmıştır.¹⁰⁵

Her savaş zamanının getirdiği gibi, misyonerlerin karşılaşmış oldukları savaşlar da kıtlık ve salgına neden olmuştur.¹⁰⁶ Öyle ki, Maji Maji Savaşı sonrasında yaşanan kıtlıktan sağ

⁹⁷ Okello, *A History of East Africa*, 164-165.

⁹⁸ Elizabeth Isichei, *The Religious Traditions of Africa: A History* (United State of America: Praeger Publishers, 2004), 289. Ayrıca bkz. R. Hunt Davis, "Kinjikitile", *Encyclopedia of African History and Culture: The Colonial Era 1850 to 1960* (United State of America: Facts on File, 2005), IV/213.

⁹⁹ *Evangelical Lutheran Church in Tanzania*.

¹⁰⁰ Burada kahraman olarak kastedilen kişi Hehe Lideri Mkwawa'dır. Bkz. Okello, *A History of East Africa*, 164-165.

¹⁰¹ Sundkler - Steed, *A History of the Church in Africa*, 533.

¹⁰² Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 96-101.

¹⁰³ Richard Pierard, "Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in World War I", *The Africa Journal of Evangelical Theology*, (1993), 4.

¹⁰⁴ Pierard, "Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in World War I", 9.

¹⁰⁵ Fieldler, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania 1900-1940*, 74.

¹⁰⁶ Bkz. Okello, *A History of East Africa*, 188.

kurtulabilmek için yerli halk çözümü *fugafuga* adı verilen bir böcek türünü tüketmekte bulmuştur.¹⁰⁷ Yaşanan kıtlık dönemlerinde; vaftiz sayılarının azalması veya hiç yapılamaması, aileleri tarafından çocukların köle olarak satılması gibi ciddi sorunlar birbirini izlemiştir.¹⁰⁸ Fakat, bazı zamanlarda, misyonerler tarafından, ailelerini kaybetmiş olan çocuklara sahip çıkılarak onların yatılı okullara alınmaları misyon faaliyetleri için bir avantaja da dönüşmüştür.¹⁰⁹ LMS misyonerleri sıtma, tüberküloz, zührevi hastalıklar gibi bazı salgın hastalıklarla karşılaşmışlardır. Tıbbi bilgisi olan misyonerler, her ne kadar salgınların yaşandığı bölgelere yönlendirilmiş olsa da çok yoğun sıtma vakalarının yaşandığı bölgelere girmeyi onlar da başaramamıştır.¹¹⁰

Genelde Afrika özelde Tanzanya'da misyonerlerin karşılaştığı kültür sorunlarından biri çok eşliliktir. Fakat, Afrika'da çok eşlilik kültürel değil, iş gücü ihtiyacına bağlı ekonomik geçmişi de olan bir uygulama olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.¹¹¹ Yaşanılan bu kültürel çatışma, yerli halktan birçok kişinin Hıristiyan olmayı reddetmesine neden olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de var olan farklılığın Avrupa kültürü ile özdeş görülmesinden kaynaklanmıştır. Misyonerlerin çek eşlilik ile ilgili dayatmaları, yerli halk tarafından kültürlerinin değiştirilmesi çabası olarak algılanmıştır.¹¹²

Misyonerler, sünnetin ne anlama geldiği ve uygulama yöntemleri noktasında da yerli halk ile sorun yaşamıştır. Sünnet uygulamasının Hristiyanlıkta var olmayışı en büyük sorunken, uygulama yöntemlerinin farklılığı ve nedenleri, yerli halka karşı sert davranışlar göster-

¹⁰⁷ Okello, *A History of East Africa*, 184.

¹⁰⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 68.; Okello, *A History of East Africa*, 92.

¹⁰⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 28.

¹¹⁰ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 82. Bkz. Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 157.

¹¹¹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 90.

¹¹² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 63.

mek istemeyen misyonerleri çözüm bulmak için oldukça zorlamıştır. Örneğin; Sünnet, Masailer arasında ergenliği temsil edip farklı törenleri gerektirirken, Kuzey Pare’de, yeni yürümeye başlayan çocuklar için törensiz yapılan bir uygulamadır.¹¹³ Konuya yaklaşımlar noktasında misyonerler, kendi içlerinde de tartışmalar yaşamıştır. I. Dünya Savaşı’nda memleketlerine dönen misyonerler, görevlerini yerli halka bırakmıştır. Misyonerlerin uzun süre bir sorun olarak karşılaştıkları sünnet uygulaması, bu yerli Hıristiyanlar tarafından yasaklanmak suretiyle çözüme kavuşturulmuştur. Fakat, kültüre uyarlanarak halkın düşünme tarzıyla bağlamlaştırılmış bütünleşmeyi önemseyen Bruno Gutmann tarafından bu yasağa karşı çıkılmıştır.¹¹⁴

Misyonerler, Afrika’ya geldiklerinde belirgin ortak bir Tanrı anlayışı olmaması nedeniyle, sözlerini yerli halka ulaştırma noktasında sıkıntı yaşamışlardır.¹¹⁵ Yalnızca Tanrı’yı ifade edecek ortak bir kavram yoksunluğu değil aynı zamanda maddi dünya ve manevi dünyanın iç içe geçmiş olması da dini kategorize etme ve tanımlama noktasında misyonerleri oldukça güç bir durumun içinde bırakmıştır. Çözüm, ifade edilmesi gereken terimin yerel dillerde karşılıklarını bulmaya çalışmakta bulunmuştur.¹¹⁶ Tanrı kavramını ifade etmek için *mulungu*¹¹⁷ ve *ngai*¹¹⁸ kelimeleri arasında kalınmış, *ngai* kelimesi daha negatif unsurlar barındırdığından *mulungu* kelimesi Tanrı’yı ifade etmek için misyonerler tarafından tercih edilmiştir.¹¹⁹ *Mulungu* ve *Ngai* kelimelerinden de anlaşılacağı üzere Tanrı, Afrikalılar tarafından farklı kelimelerle

¹¹³ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 90.

¹¹⁴ Klaus Fieldler, *Interdenominational Faith Missions in Africa: History and Ecclesiology* (Mzuni Press, 2018), 307. Mjola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 287.

¹¹⁵ Hammet Arslan, “Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler”, *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 11.

¹¹⁶ Sundkler - Steed, *A History of the Church in Africa*, 91.

¹¹⁷ Mulungu, her yerde olduğuna inanılan Afrika Tanrısı’dır. Bkz. “Mulungu”, *Britannica* (Erişim 03 Kasım 2023). Ulungu, Nyamwezi halkı için her şeyi yaratan ve gözeten Tanrı’dır. Bkz. “Mulungu”, *Encyclopedia* (Erişim 03 Kasım 2023).

¹¹⁸ Kikuyu halkı tarafından, Kenya Dağı’nda yaşadığına inanılan Ngai, “tek yaratıcı Tanrı” anlamına gelmektedir. Bkz. *The Kikuyu Community of Kenya- The descendants of Mumbi and Gikuyu* (Erişim 16 Mayıs 2024).

¹¹⁹ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 19.

ifade edilmiştir. Örneğin; *Enkai*¹²⁰ Masailerde için yaşam ve ölüm gücünü elinde bulunduran Tanrı iken *Ruwa*¹²¹, Chaggalar için Tanrı'yı ifade etmek için kullanılmıştır.¹²²

Yeni bir dini kabul eden kişi, eski dindeki unsurlardan hemen kopamaz ve eski dinle yeni din arasında bir ilişki kurmaktadır. Misyonerler tarafından da yerel halkın eski din ve yeni din arasında kalmalarına şahit olunmuştur. Bu duruma en iyi örnek, Hıristiyan olan bir kişinin babası tarafından sevinçle karşılanması ve büyük ruhlardan *Wamala* tarafından kutlanmış olduğunu oğluna söylemesidir.¹²³ İnanç noktasında misyonerin sıkıntı yaşamış oldukları bir diğer konu ise şüphesiz atalar kültürüdür.¹²⁴ Yukarıda bahsedildiği gibi maddi ve manevi dünya arasında ayırım gözetmeyen Afrikalılar için atalar ve onların ruhları oldukça büyük öneme sahiptir. Ata ruhlarına saygı; onların işlerin yolunda gitmelerine yardımcı olmaları, bolluk ve bereketin anahtarı olmalarından kaynaklanmaktadır. Misyonerler savaş, kıtlık ve salgın gibi sorunlarla karşılaşırken, bunların olma nedenlerinin atalardan uzaklaşıp yabancı güçlerle yakınlık kurulmasından kaynaklandığını düşünen inançla daha da zorlanmışlardır. Bu yaklaşımlar, misyonerlerin Hıristiyanlıktan yerel dinlere dönüş yaşayanlarla karşılaşmalarına neden olmuştur.¹²⁵

2.3. Misyonerlerin Faaliyetlerinde Kullanılan Yöntemler: Misyon faaliyetlerinde karşılaşılan zorluklar, onları aşmak için çeşitli yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Misyonerler tarafından kullanılan yöntemlerle hayatın her alanına nüfuz edebilmek amaçlanmıştır.¹²⁶ Misyonerlerin kullanmış oldukları yöntemler; eğitim, sağlık, bütüncül hizmet, ortak dil (lingua franca), kutsal kitap çevirileri, yerli yardımcılar ve yerlileştirme şeklindedir.

¹²⁰ Okello, *A History of East Africa*, 61.

¹²¹ Arslan, "Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler", 6.

¹²² Sundkler - Steed, *A History of the Church in Africa*, 91.

¹²³ Hammet Arslan, "Afrika Topluluklarında Atalar Kültürünün Önemi ve İşlevi", *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/6 (2016), 20.

¹²⁴ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 100.

¹²⁵ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 50.

¹²⁶ Şeyma Han, *Tanzanya'da Misyonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2024), 50.

Kullanılan yöntemlerde ilk sırada, eğitim gelmektedir. Misyonerler gerek açmış oldukları yatılı okullar gerekse açmış oldukları köy okulları sayesinde hitap ettikleri kitleyi arttırırken, aynı kitlenin daha eğitilmiş kişilerden oluşmasını da sağlamışlardır. Açmış oldukları okullarda eğitim Svahilice, İngilizce ve Almanca dillerinde verilmiştir.¹²⁷ Sadece hitap edilen kitlenin değil hitap edecek kitlenin de eğitimlerine önem verilerek öğretmen yetiştirme programları düzenlenmiştir.¹²⁸ Yapılan araştırmalar sonucu, Somali hariç Doğu Afrika ülkelerinin hepsinde ülkelerin ilk liderlerinin misyonerlerin açmış oldukları okullardan mezun oldukları belirlenmiştir. Öyle ki Tanzania'nın Julius Nyerere'si de bu okullardan mezun olmuştur.¹²⁹ Misyon okullarından mezun olan başarılı öğrenciler misyon grupları içerisinde de önemli görevler almıştır. Stefano Moshi'ye (1906-1976), 1963-1976 yılları arasında ELCT'nin ilk başkanlığı verilmiştir.¹³⁰

Salgın bölgelerine tıp bilgisi olan misyonerlerin gönderilmiş olduğu bilgisi araştırmada, misyonerlerin karşılaştıkları zorluklar kısmında belirtilmiştir. Misyonerlerin sunmuş oldukları sağlık hizmetleri ölümlerin sayısını azaltmıştır. Maddi ve manevi hayat arasında ayırım gözetmeyen Afrika'da insanlar için beden sağlığı ve ruh sağlığı ilişkisi oldukça iç içedir. Bu sebeple, insanlar için fiziksel acılardan kurtulmak aynı zamanda ruhun acılarının da azalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla misyonerlerin vermiş oldukları sağlık hizmetleri, oldukça büyük öneme ve üne kavuşmuştur.¹³¹ ELCT, bugün Tanzania'da 16 genel hastane, psikolojik rahatsızlıklar için 2 hastane olmak üzere Tanzania'nın tüm hastanelerin hastane yatak kapasitesinin %10'unu kapsayacak ciddi bir orana sahiptir.¹³²

¹²⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 58.

¹²⁸ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 145.

¹²⁹ Paul Kollman, "East African Christianity", *The Encyclopedia of Christian Civilization*, ed. George Thomas Kurian (Blackwell Publishing, 2011), 3.

¹³⁰ "Moshi, Stefano Reuben", *Dictionary of African Christian Biography* (Erişim 14 Kasım 2023).

¹³¹ James R. Brennan - Andrew Burton, "The Emerging Metropolis: A History of Dar es Salaam, circa 1862-2000", *Dar es Salaam: Histories from an Emerging African Metropolis* (Mkuki Na Nyota, 2007), 2.

¹³² Steffen Flessa, "The Costs of Hospital Services: A Case Study of Evangelical Lutheran Church Hospitals in

Misyon cemiyetleri, daha önce girmemiş oldukları bu topraklarda hem kendilerinin hem de yerli halkın neye ihtiyaçlarının olacağını bilmemeleri sebebiyle halihazırda meslekleri olan (duvarcılık, marangozluk, çiftçilik, mühendislik vs.) misyonerleri göndermişlerdir. Misyonerler, kendilerine sahip oldukları mesleklerle kazanç sağlarken, Shira halkı gibi yerli halklara, sahip oldukları meslekleri öğreterek hayatlarına dokunmuşlardır.¹³³ Yetiştirdikleri (ekin, kauçuk, kahve vs.) ürünleri satarak kazanç sağlayan misyonerler, hayvan (katır vs.) yetiştiriciliği de yaparak geçimlerini sağlamışlardır.¹³⁴ Satışlar, ilk zamanlar takas yöntemi ile yapılırken daha sonra para ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır.¹³⁵

Tanzanya'da 120'den fazla yerel dil olması, halka hitap edecek olan misyonerleri oldukça zor bir duruma sokmuştur. Çözüm olarak Svahili dili ortak dil (lingua franca) olarak kullanılmıştır. Bu sayede faaliyetlerin daha hızlı yürümesi sağlanarak ülkenin iç kısımlarına ulaşım kolaylaşmıştır. Svahili dilinin, antropolojik ve tarihsel açıdan Tanzanya için birleştirici bir gücü vardır.¹³⁶ Öyle ki, "İncil'in Martin Luther tarafından çevrilmesinde Almancanın rolü ne ise Svahili dili de bu role sahiptir."¹³⁷

Yerli halkla iletişimi Svahili dile ile çözmeye çalışan misyonerler, Kutsal Kitabı duyurmak için çeviri faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir.¹³⁸ Kültürlerle bilinçli bir şekilde bü-

Tanzania", *Health Policy an Planning* 13 (1998), 397.

¹³³ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 56-71.

¹³⁴ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 86-87.

¹³⁵ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 127.

¹³⁶ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 346.

¹³⁷ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 169.

¹³⁸ Mjola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 153.

tünleşmeyi amaçlayan Bruno Gutmann, bu konuda yapılan çalışmalara öncülük etmiş ve Robert Fasmann'la birlikte Yeni Ahit'i Kmochi-Chagga diline çevirmiştir.¹³⁹ Svahili dilinde yapılan çevirilerin, daha sonra yerli halkların lehçelerine de uyarlanması gerektiği düşünülerek, hitap edilen kitleye ana dillerinde seslenilmesi önemsenmiştir.¹⁴⁰ Bu noktada geçmişten günümüze hala çalışmaların devam ettiği ve yerli halkın konuştuğu en küçük dil topluluğunda bile Kutsal Kitap çevirileri yapılmaya çalışılmıştır.¹⁴¹

Misyonerler, halkla sıcak ve samimi ilişkiler kurmanın önemini farkında olarak faaliyetlerinde bu konuya hassasiyet göstermişlerdir. Konunun en güzel örneği yerli halka yapılan ev ziyaretleridir. Ev ziyaretleri, yerli halk ve misyonerler arasında samimiyet kurulmasıyla sosyal iyileşmeler sağlanırken, kişiler üzerinde önemsenme duygusu yaratması nedeniyle psikolojik açıdan da oldukça olumlu sonuçlar alınmıştır. Yöntem, Pavlus ve on iki havari tarafından kullanılmış olması nedeniyle de dikkat çekicidir. Ek olarak yöntem, halkı tanıyarak kimin ne ihtiyacının olduğu (maddi, manevi, sosyal vs.) konusunda bilgi sahibi olunması¹⁴² ve misyon faaliyetleri için potansiyeli olanların keşfedilmesini sağlamıştır.¹⁴³

Misyonerlere faaliyetleri sürecinde, hiç bilmedikleri toprakları ve kültürleri tanıma noktasında yerli yardımcılardan sağladıkları fayda oldukça önemlidir. Yerli yardımcılar sayesinde, misyonerlerin Tanzania toprakları içerisinde, daha iç kesimlerdeki halklarla tanışmaları kolaylaşmıştır. Alınan bireysel yardımların yanında kabile şefleriyle yapılan iş birlikleri de büyük kolaylık sağlamıştır. Bu iş birlikleri, misyonerlere şeflerin kabilelerinin içinde faaliyetlerini rahatça yapabilmelerini sağlarken aynı zamanda başka kabile şefleri için de misyonerler hakkında birer referans oluşturmuştur. Örneğin; Machame Şefi, Shira-Kyungukelwa'da

¹³⁹ Mjola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 286-287.

¹⁴⁰ Mjola, *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*, 586.

¹⁴¹ Tablo için bkz. *Tanzania-Sub-Saharan Africa* (Erişim 16 Şubat 2024).

¹⁴² Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 326.

¹⁴³ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 74.

Mangi Ngalami Mmari'ye misyonerler hakkında iyi dileklerini sunduktan sonra Mangi Ngalami, misyonerlerin asıl amacının misyon faaliyetleri yürütmek olduğuna ikna olmuş ve faaliyetlere izin vermiştir.¹⁴⁴ Mevcut araştırmalar, misyonerlerin kabile birliğinin olduğu yerlerde olmayan yerlere göre misyon çalışmalarında daha başarılı olduklarını göstermektedir.¹⁴⁵

Misyonerlerin kullanmış oldukları son yöntem ise yerlileştirme. Yerlileştirme, yeni dini kabul edecek olan kişilerin öz saygı yoksunluğu yaşayarak kimlik krizi ve antropolojik yoksullaşma yaşamamalarını sağlamıştır. Dolayısıyla tıpkı bir bina inşa etmek gibi üzerine inşa edebilecekleri bir zeminin oluşturulmasını kolaylaştırmıştır.¹⁴⁶ Bu doğrultuda misyon faaliyetleri sırasıyla; hitap edilen kitlenin Hıristiyan olması, yeni Hıristiyan cemaatleri için Kilise inşası ve bu kilisenin doğuşu ve gelişimi şeklindedir. Kurdukları kiliseler için yetiştirmiş oldukları papazlar, başlarda misyonerlerin kendi yardımcıları iken daha sonra bağımsız papazlar olarak görevlendirilmiştir. Yerlileştirme konusunda Leipzig misyonerleri için öne çıkan isim şüphesiz ki Bruno Gutmann'dır. Gutmann'ın savunduğu şey, insanların kültürleriyle bütünleşmiş bir şekilde yol alındığında muhatapların nihai doyumunu Hıristiyanlıkta bulacaklarıdır. Bu düşünceye paralel olarak Gutmann, yerel dillere saygı duymanın önemini ve Hıristiyanlıkta var olan bazı uygulamaların yerel kültürlerdeki uygulamalara benzetilmesi gerektiğini söylemiştir. Öyle ki batı tarzı evleri ve yerel kültürlerle aykırı olan nakit alışverişini bile desteklememiştir.¹⁴⁷

ELCT, Kutsal Yazıların öğretilerinin tek temeli olduğunu ve öğretilerini İsa Mesih'in temeli üzerinde inşa etmiş olduklarını belirtmiştir. Havariler İtikadı, İznik İtikadı ve Athanasius Creed'e (Üçlü Birlik Öğretisi) ek olarak Augsburg İtirafı'nın ve Martin Luther'in (1483-

¹⁴⁴ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 56-69.

¹⁴⁵ Fleisch, *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*, 174.

¹⁴⁶ Andrea M. Ng'Weshemi, "Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities for the New Face of Lutheranism in the 21st Century", *Wiley Online Library*, (2019), 2.

¹⁴⁷ Maanga, *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, 59-79.

1546) Küçük İlmihali’nde yer alan öğretilerin, Kilise tarafından Tanrı’nın Sözü’nün gerçek yorumları olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla, İncil, ibadetlerde onaylanan İtikatlar ve Martin Luther’in Küçük İlmihali, ELCT’nin teolojik temellerini oluşturmaktadır. Luther’in, ortaya koymuş olduğu; *Sola Christus, Sola Fide, Sola Gratia*’ya inanan ELCT, İsa Mesih’e iman ederek *yalnızca lütufla kurtuluşu* kabul etmiş ve inanışlarının tek kaynağının da Kutsal Yazılar (Sola Scriptura) olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, ELCT tarafından, *Sol Scriptura* ile paralel olarak İncil, yerel dillere çevrilerek Kutsal Yazıların tek manevi kaynak olduğunun altı çizilmiştir.¹⁴⁸ Martin Luther’in ilkeleri Afrika’da çıkmadığı için başlangıçta Afrika’da anlaşılammış ve yabancı kalmıştır. Bu sebeple Luther’in öğretilerinin yeniden yorumlanması ihtiyacı hissedilmiştir.¹⁴⁹

Luther’in öğretilerinin oluşmasının arka planında; ekonomik, politik, sosyal sebepler olduğu gibi, öğretilerin Afrika’da yeniden yorumlanmasında da benzer durumlar mevcuttur. Bu doğrultuda, *İman Yoluyla Aklanma Teorisi, Haç Teolojisi, İki Krallık Öğretisi* Afrika’da yeniden yorumlanmıştır.¹⁵⁰ Yeniden yorumlanan bu üç öğreti sayesinde, Afrika Kiliseleri tarafından, adaletsizlikler karşısında sessiz kalmamaları gerektiğine karar verilmiştir. Afrika Kiliseleri böylelikle ihtiyaç duydukları sese sahip olmuşlardır.¹⁵¹

Sonuç

Otto von Bismarck (1815-1898) sayesinde gerçekleşen Berlin Konferansı ile Almanya’nın sömürge toprakları olan Alman Doğu Afrika’sında misyonerler faaliyetlerini ger-

¹⁴⁸ Faustin Leonard Mahali, “An Impact of Lutheran Theology on the Formation of the Church an Society in Tanzania”, *Wiley Online Library* 59 (2019), 123-126.

¹⁴⁹ Ng’Weshemi, “Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities fot the New Face of Lutheranism in the 21st Century”, 4.

¹⁵⁰ Han, *Tanzanya’da Misonerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği*, 59-60.

¹⁵¹ Ng’Weshemi, “Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities fot the New Face of Lutheranism in the 21st Century”, 4.

çekleştirmeye başlamışlardır. Lutheran misyonerliği Tanzanya için başlangıçta Krapf ve Rebmann'ın çalışmalarıyla ne kadar bireysel gerçekleşmiş olsa da LMS'nin CMS'den görevi devralmasıyla bir topluluk faaliyetine dönüşmüştür.

Leibzig Misyon Cemiyeti, Kilimanjaro Dağı eteklerinde Chaggalar, Masailer vs. gibi halklarla karşılaşmış ve planlı bir şekilde sırasıyla; Machame, Mamba, Old Moshi, Pare ve Meru'da istasyonlar açmıştır. Cemiyet, istasyonlardaki faaliyetlerine, öncelikle barınmak için yer temini ve eğitim için okul tesisi ile başlamıştır. Faaliyetler sırasında, güvenlik önlemi nedeniyle karakol kurma gereği duyulmuştur. Zamanla küçük Hıristiyan cemaatleri oluşturmayı başaran cemiyet, kiliseler kurarak bu kiliselere yetiştirmiş oldukları yerli papazları atamıştır.

Misyonerler tarafından faaliyetler boyunca, savaşlar, kıtlık ve salgın, çok eşlilik, sünnet uygulaması, tanrı anlayışı gibi birçok zorlukla karşılaşmıştır. Zorluklar, onları ortadan kaldırmaya yardımcı olacak; eğitim, sağlık, bütüncül hizmet, lingua franca (ortak dil), Kutsal Kitap çevirileri, ev ziyaretleri, yerli yardımcıları ve yerleştirme gibi yöntemleri de beraberinde getirmiştir.

Versailles Antlaşması (1871) neticesinde memleketlerine dönmek zorunda kalan Lutheran misyonerlerin yerlerini Amerika ve İskandinav ülkelerinden gelen misyonerler doldurmuştur. Bu ülkelerden gelen ve daha sonra Tanzanya'ya dönen misyoner tarafından tek bir çatı etrafında Tanzanya Evanjelik Lutheran Kilisesi (Evangelical Lutheran Church in Tanzania) ELCT kurulmuştur. Çalışmalarında planlı, programlı ve azimli olan misyonerler sayesinde ELCT, bugün 5,2 milyon üyeye sahip olarak Tanzanya nüfusu içinde azımsanamayacak bir yere sahiptir.

Kaynakça | References

- Arslan, Hammet. "Afrika Topluluklarında Atalar Kültünün Önemi ve İşlevi". *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/6 (2016), 2-27.
- Arslan, Hammet. "Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler". *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 2-16.
- Arslan, Hammet. "Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru". *Bartın İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 7-26.
- Barmaksız, Halil vd. "Katolik Afrika Misyonerleri Cemiyeti Beyaz Babalar Tarikatı'nın Misyonerlik Faaliyetleri". *Misyonerlik-Azınlık ve Yabancı Okullar -1 (Kuruluşları-Amaçları-Faaliyetleri)*, 253-282.
- Bender, M. V. "Holy Ghost in the Highlands The Spiritans on Kilimanjaro 1892-1953". *Spiritan Horizons* 3 (2008), 69-89.
- Berger, Anna Maria Busse. "The Leipzig Mission and Bruno Gutmann". *Prace Kulturoznawcze* 23/2-3 (2019), 147-161.
- Biggs, A. G.- Seasoltz, R. K. "Benedictines". *encyclopedia*. Erişim 04 Aralık 2023. <https://www.encyclopedia.com/philosophy>
- Brennan, James R.- Burton, Andrew. "The Emerging Metropolis: A History of Dar es Salaam, circa 1862-2000". *Dar es Salaam: Histories from an Emerging African Metropolis*. 13-75. Mkuki Na Nyota, 2007.
- Cartwright, Mark. "Vasco da Gama". *World History Encyclopedia*. Erişim 16 Mayıs 2024. https://www.worldhistory.org/Vasco_da_Gama/
- Chesworth, John A. "Christian Tracts in East Africa during the Twentieth Century". *Mixed Messages: Using the Bible and Qur'an in Swahili Tracts*. BRILL, 2022.
- Danielou, Jean. "Kilisede Misyoner Düşüncesi". çev. Abdurrahman Küçük. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXVII (1997), 101-104.
- "Kinjikitile". *Encyclopedia of African History and Culture: The Colonial Era 1850 to 1960*. Ed. Davis, R. Hunt. IV/213. United State of America: Facts on File, 2005.
- Dhavamony, Mariasusai. "Evangelization and Dialogue in Vatican II and in the 1974 Synod". *Vatican II Assessment and Perspectives Twenty-five Years After (1962-1987)*. ed. Rene Latourelle. 3/264-289. Paulist Press, 1989.
- Driscoll, J. T. "Animism". *The Catholic Encyclopedia*. C. 1. Robert Appleton Company, 1907. <https://www.newadvent.org/cathen/01526a.htm>

- Driscoll, J. T. "Fetishism". *The Catholic Encyclopedia*. C. 6. New York, 1909. <https://www.newadvent.org/cathen/06052b.htm>
- Dupuis, Jacques. "Interreligious Dialogue in the Church's Evangelizing Mission-Twenty Years of Evolution of a Theological Concept". *Vatican II Assessment and Perspectives Twenty-five Years After (1962-1987)*. ed. Rene Latourelle. 3/237-263. New York: Paulist Press, 1989.
- East, John William. *The German Administration in East Africa*. London: Being a Thesis Submitted for the Fellowship of the Library Association, 1987.
- Erkal, Mehmet Mustafa. "Absalom Jones (Afro-Amerikan İlk Piskopos ve Kölelik Karşıtı Aktivist)". *Amerikan Tarihine Yön Veren Afro-Amerikalılar*. ed. Şahin Kızılabdullah. Ankara: Berikan Yayınevi, 2022.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Kavram Atlası / Dinler Tarihi 2*. Gazi Kitabevi, 2020.
- Fieldler, Klaus. *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Misionaries in Tanzania 1900-1940*. New York: E. J. BRILL, 1996.
- Fieldler, Klaus. *Interdenominational Faith Missions in Africa: History and Ecclesiology*. Mzuni Press, 2018.
- Fleisch, Paul. *Lutheran Beginnings Around Mt. Kilimanjaro: The First 40 Years*. Arusha: Makumira Publication, 1998.
- Flessa, Steffen. "The Costs of Hospital Services: A Case Study of Evangelical Lutheran Church Hospitals in Tanzania". *Health Policy an Planning* 13 (1998), 397-407.
- Gilbert, Erik- Reynolds, Jonathan T. *Dünya Tarihinde Afrika-Tarih Öncesinden Günümüze*. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Güngör, Ali İsmail. "Kilise'nin Misyona Anlayışında İnkültürasyon'un Yeri". *AÜİF Dergisi* XLIII/1 (Y.), 171-185.
- Güngör, Ali İsmail. *Vatikan, Misyona ve Diyalog*. Ankara: Alperen Yayınları, 2002.
- Han, Şeyma. *Tanzanya'da Misionerlik Faaliyetleri Lutheran Kilise Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2024.
- Harman, Ömer Faruk. "Genel Olarak Misyonaerlik". *Türkiye'de Misyonaerlik Faaliyetleri (İlmî Toplantı)*, 25-38.
- Horton, Mark vd. "East Africa". *Encyclopaedia Iranica Online*. VII/640-644. New York: BRILL, y. <https://www.iranicaonline.org/articles/east-africa>
- Ingham, Kenneth- Chiteji, Frank M. "John Magufuli". *Britannica*. Erişim 30 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/place/Tanzania/Challenges-into-the-21st-century#ref1292709>

- Isichei, Elizabeth. *The Religious Traditions of Africa: A History*. United State of America: Praeger Publishers, 2004.
- İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: YKY Yayınları, 2000.
- Kafumu, Peter George. "The History of Evangelization in Tanzania". *Africa Tomorrow* 19/1-2 (2017), 223-240.
- Kaplan, Irving. *Tanzania a Country Study*. Washington D.C.: The American University, 1978.
- Kavas, Ahmet. "Africa Misyonerleri Cemiyeti: Beyaz Babalar (Peres Blancs)". *Minel ve Nihal* 1 (2004), 9-39.
- Kavas, Ahmet. "Tanzanya". *İslam Ansiklopedisi*. 39/582-586. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Kevin Shillington. *Afrika Tarihi*. çev. Emre Tansu Keten. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020.
- Kolektif. *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*. ed. Ali İsra Güngör. Grafiker Yayınları, 2017.
- Kollman, Paul. "East African Christianity". *The Encyclopedia of Christian Civilization*. Ed. George Thomas Kurian. Blackwell Publishing, 2011.
- Kurt, Halil. "Tanzanya". *İslam Ansiklopedisi*. 39/581-582. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Lodhi, Y. Abdülaziz- Westerlund, David. "Tanzanya". *Yeni Türkiye* 97 (2017), 422-431.
- Maanga, Godson. *Church Growth in Tanzania: The Role of Chagga Migrants within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania*. Arusha: Makumira Publication, 2012.
- Mahali, Faustin Leonard. "An Impact of Lutheran Theology on the Formation of the Church an Society in Tanzania". *Wiley Online Library* 59 (2019), 123-130.
- McKenna, Amy. "Samia Suluhu Hassan". *Britannica*. Erişim 30 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/biography/Samia-Suluhu-Hassan>
- Mjola, Aloo Osotsi. *God Speak My Languages: A History of Bible Translation in East Africa*. Hippo Books, 2020.
- Mungure, Elieshi. "Churches in Transforming Mission: A Story of Lutheran Communion in Africa". *Wiley Online Library* 59 (2020), 124-129.
- Munson, Robert B. *The Nature of Christianity in Northern Tanzania*. United Kingdom: Lexington Books, 2013.
- Ng'Weshemi, Andrea M. "Lutheran Churches in Africa: Vitality, Challenges, and Opportunities fot the New Face of Lutheranism in the 21st Century". *Wiley Online Library*, 1-9.
- Nimtz, August H. *Islam and Politics in East Africa*. United State of America: University of Minnesota Press, 1980.
- Okello, Benson. *A History of East Africa*. Uganda: UCE Study Books, 2002.

- Pierard, Richard. "Allied Treatment of Protestant Missionaries in German East Africa in World War I". *The Africa Journal of Evangelical Theology*, 4-17.
- Shaw, Mark- Wanjiru, M. Gitau. *The Kingdom of God in Africa: A History of African Christianity*. Langham Global Library, 2020.
- Sundkler, Bengt - Steed, Christopher. *A History of the Church in Africa*. Cambridge University Press, 2004.
- Şahin, Gürsoy. "Afrika'nın Sömürgeleştirilme süresinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları". *Journal of History Studies* 10 (2018), 247-268.
- Tikkanen, Amy. "Dodoma". *Britannica*. Erişim 26 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/place/Dodoma>
- Uzunöz, Okan. "Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti". *Günümüz Afrikasında Müslüman Azınlıklar*. ed. İrfan Aycan- Nurullah Yazar. Ankara: OTTO, 2019.
- Westerlund, David. "Christianity and Socialism in Tanzania, 1967-1977". *Journal of Religion in Africa* 11/1 (1980).
- ChurchMissionarySociety. Erişim 05 Aralık 2023. <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG122144>
- Evangelical Lutheran Church in Tanzania. Erişim 01 Kasım 2023. <https://elct.or.tz/about.php>
- History of the Jews in Tanzania. Erişim 10 Aralık 2023. https://www.wikiwand.com/en/History_of_the_Jews_in_Tanzania#References
- "Moshi, Stefano Reuben". *Dictionary of African Christian Biography*. Erişim 14 Kasım 2023. <https://dacb.org/stories/tanzania/moshi-stefano/>
- "Mulungu". *Britannica*. Erişim 03 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/topic/Mulungu>
- "Mulungu". *Encyclopedia*. Erişim 03 Kasım 2023. <https://www.encyclopedia.com/humanities/news-wires-white-papers-and-books/mulungu>
- Pew-Templeton Global Religious Futures Project. Erişim 12 Aralık 2023. https://web.archive.org/web/20210304033104/http://www.globalreligiousfutures.org/countries/tanzania#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020&restrictions_year=2016
- "Tanzania". *WorldMark Encyclopedia of the Nations-Africa*. Ed. Timothy L. Gall. 2/547-558. Farmington Hills: The Gale Group, 2004.
- Tanzania-Sub-Saharan Africa. Erişim 16 Şubat 2024. <https://find.bible/en/countries/TZ/>
- The Kikuyu Community of Kenya- The descendants of Mumbi and Gikuyu*. Erişim 16 Mayıs 2024 <https://artsandculture.google.com/story/qQUR6HqkJjAUIQ>

